

POTRZEĆ (56) *vb pf*

o oraz e jasne.

inf potrzeć (4). ◇ *fut* 1 sg potrę (2). ◇ 2 sg potrzysz (7). ◇ 3 sg potrze (12). ◇ *praet* 2 sg m potarłeś, -ś potarł (5). ◇ 3 sg m potarł (11). ◇ 3 pl m pers potarli (3). m an potarły (2) (*cum N pl: słoniowie, żurawie*). ◇ *imp* 2 sg potrzy (2) *TarDuch, FalZioł*, potrzyj (1) *CzahTr*. ◇ *con* 3 sg m by potarł (3). *f* by potarla (1). ◇ *impers praet* potarto (1). ◇ *part praet act* potarszy (2).

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI i XVIII w. s.v. po wierzchu obetrzeć.

1. Zniszczyć; *conterere Vulg, PolAnt, Modrz; comminuere Vulg; confringere PolAnt [kogo, co] (44)*: Potarłeś myecz y moc ich y myáltá bešpyeczne. *LubPs Cv*; Izali lišt kthory fię chwieie potrzysz? á źdźbło fuche prześládować będziesz? *BibRadz Iob 13/25*.

[*potrzeć w czym: Wyźrzawšy tá fřoga beštya [tj. szatan]/ że ią Pan Chrštus w mocy iéy potarł/ z mocy iéy wšytki wydárł/ zá wielką krzywdę to łobie wzięł BiałPos 246 (Linde).*]

W połączeniach szeregowych (4): A to plemię/ á to pokolenie potrze/ potłoczy/ y poniščzy/ á w niwecz obroći moc thę thego šprzećiwniká twoiego *RejPos 270v, 271*; wšytki kráiny Márgrábštwá Brandenburškiego zwoiował/ potarł/ y w niwecz práwie ogniem/ żelázem/ łupieštwem obrocił *StryjKron 406*; Ciáłoš potarł/ popalił/ w wiátr obrocił/ áleš ich wiary nie nárušył. *ReszPrz 7*; [*przydźie dzień gniewu y popędliwošći iego/ [...] áby wšytkié ludźie w grzechu leżácé potarł/ pogniótl/ y wniwecz obrocił. JanWróz 29*].

W porównaniu (1): Głóš Páńłki wykręćaiący Cedry: y połamie Pán Cedry Libáńłkie. I potrze ie iáko ćielce Libáńłkie *Leop Ps 28/6*.

Szeregi: »potrzeć a (i) połamać« = *confringere et comminuere Vulg [szyk 1:1] (2)*: Sam Pan potarł łuk y štrzáły á połamał zbroyę/ Chćąc nam ták náwšłem okazać dziwną možnošć šwoyę. *LubPs M4; Leop Ps 28/6*.

»potrzeć i popsować« (1): Zgláđził Iephthes popędliwé/ Amonowé wšytkié rády/ Któré miał przyczyną zwády/ Potarł y popšował šmieie *ZawJeft 15*.

W przen (2): Synu człowieczy/ kiedyby žiemia zgržeszyla [!] ku mnie šwoimi przewrotnošćiami/ wyćiągnę nád nią rękę moię/ á potrę moc chlebá iey/ y puščzę głód ná nię/ á wykorzenie z niey człowieka y dobytek. *BibRadz Ez 14/13*; Powštań Iehowo zbaw mię Boże moy/ boš vbil w šytki nieprzyaćioły moie po czełušći/ zęby niezbožnikow potarłeś. *BudBib Ps 3/7*.

Przen (9): Potrzy mocz gich panie/ á rozprošz ony aby poznali, iż nieiešt iny ien by walczył ža nami iedno ti Boże náłz *TarDuch A2; BielKron 108v; ArtKanc F2v*; Błogošłáwiony/ komu imię Páńłkie/ Mocną nádzieią: bo šidłá šzátáńłkie Ten šnádnie potrze: á owylne [*lege: omylne*] chęći/ Wzgárdzi *GrabowSet Q3, Q3v*.

W porównaniu (1): Wšytki narody šwiátá dam w dzyedzictwo tobye/ [...]. Będzysz im roškázował pod żelázną miotłá/ A iák zduńłkye naczyńie potrzysz myłł záplotłá/ Tych to šřogich mocarzow co ták šwiátem ržáđzą *LubPs B2*.

W charakterystycznych połączeniach: potrzeć krnąbrne i uporne mnimanie, moc [czyjł] (3), myśl zaplotłá, narody, (niepobožne) šidła (szatańłskie) (3), nieznošne bašni.

Zwrot: »wniwecz potrzeć« (1): thu prosi Prorok/ [...] iżby ty złościwe fkaſce ſwą mocnoſcią ſkrocił/ á w niwecz potarł ich krnãbrne á vporne mnimãnie *LubPs* bb6v *marg*.

Szeregi: [»potrzeć a podeptać«: jedno przez tego ták dobrotliwego Páná á zbáwiciela twego, przy ktorym, gdy z mocną wiárą stániesz, łácno potrzesh á podepcesz márną głowę czártá złego i wszystkie chytre wymysły jego. *LubWiryd* 57.]

»potrzeć a popsować« (1): Też tu ná końcu czyni modlitwę áby Pan Bog [...] nieznoſne báſni á nyepobożne ſidła ktoremi [złóſnicy] niewinne ludzi zwodzã/ potrzeć á popłowác raczył. *LubPs* I4.

»wywrocic i potrzeć« (1): Dla czego więcey fię trzebá obáwác nagłego iákiego gwałtu z niebá/ áby iáka gwałtowna burzá nieſpádlá zniebá: á nas wſzytkich/ y domow/ y narodow/ á ná oſtátek y fámege imieniá Polſkiego zgruntu niewywrocilá y niepotarłá [*ab radicibus imis evertat atque conterat*]. *ModrzBaz* 81.

a. *Pokonać zabijając, zgładzić* (17) : *LubPs* G4v; *Leop Thren* 1/15; Potrze mocarze nie pytáiąc fię/ á inſze poſtáwi ná mieyſcu ich. *BibRadz* *Iob* 34/24, I 126b *marg*; A Pháráoná nieſpráwiedliwego potarł Pan Bog/ y w morzu czerwonym zátopił. *KoлакSzczęſl* C3.

potrzeć kim, czym (2): Słoniowie tedi niemogąc cirpieć wielkiey goráczocſci nazad ſie z gniewem rzucili, á tak wielkoſć ludzi y zwierzát ſobá potarły. *BielŻyw* 159; *LubPs* E4v.

W porównaniu (1): Tak iáko ich [*baſniowe straszydła zwane Sciopodes*] záltáli/ y ſmierć náznáczyłá/ W leżáczki ich do lochow czárnych poſzło ſiła. Strzyże [= *strzygi*] prętko potárto/ iáko więc chłop lećie/ Mfzyce ná drzewie gęfte ciężkã rękã gniećie. *KmitaSpit* C5.

Szeregi: »potrzeć a pogromić« (1): A potym wefołym ſercem będziem ſpiewác [...] dziękuiąc Pánu ſwemu/ iż on ſam raczył pothrzeć á pogromić wſzytki ſprzećiwniki náſze *RejZwierc* 265v.

[»potrzeć a wyniszczyć«: otworzę wrotá dzikim zwierzétom ná was/ á mieczowi frogiemu dam iuz potrzeć was/ á wyniſzczyć was ku lekkoſci wálzey *WerPublika* 41.]

W przen (1) :

W przeciwstawieniu: »umocnić ... potrzeć« (1): A vmocnię rámioná Krolá Bábilońſkiego/ y podam miecz moy w ręce iego/ potrę rámioná Fáráonowe/ á będzie krzyczał przed nim iáko ten ktory ieſt rániony ná ſmierć. *BibRadz* *Ez* 30/24.

Przen (1) : Smierć z Zywothem walczyłá/ á wſzákoż nie zwyciężyłá/ bo iá Kryſtus potarł/ gdy ſam vmárł. *ArtKanc* F15v.

a. *Zwyciężyć w bitwie* (6) : Potkáły ſie też tylne vffy z Ruſiã/ potarli też náſzy Ruſaki/ ále iż żadney poſiłki mieć nie mogli prze niedoſtatek ludzi/ [...] nieprzyiáciel walny vſiec ze wſzytkich ſtron przełomił *BielKron* 353v; Dáli bitwę Pfyllowie/ o wnet ich potarły [*żurawie*] Ledwo ich kilkádźieſiãt co vćiekli z gárdły. *KmitaSpit* C.

[*potrzeć czym* (*żywotne*): prędko k niem cwałali [!] chcąc je chutnie koñmi porazić a potrzeć widząc, iż wſzytko są pieszy. *PamJancz* 63.]

W porównaniach (2): *BielKron* 353; (*nagł*) Leſzko ſzoſty Czarny. (-). [...] Tátárſkie woýłká ſpolnie z Ruſnakámi Potarł iák ſłomę: Litwę z Iácwingámi Poráził wniwecz *KlonKr* D3v; [*BielKron* 1551 181 (*Linde*)].

[*Zwrot*: »ziemią i morzem potrzeć«: Wfzytki Graeckie wzbudził Kroleftwá do zgody/ Iż do gardł mężnie Itali dla miłey świebody. Ták iż Perfow y ziemią y morzem potárli/ Z siedmią kroć fét tyśięcy Xerxowi odpárli. *WerPobudka* D4v (*Linde*).]

Szeregi: »i pobić i potrzeć« (1): Y zefzli Amalekitowie y Kanáánowie mieszkáiący ná oney gorze/ y pobili y potárli ie áfz do Chormy [*et percusserunt eos, et contriverunt eos usque ad Chormah*]. *BudBib Num* 14/45.

»porazić i ([a]) potrzeć« (1): [*cesarz Otho*] Węgry ktorzy Niemieckie kráiny woiowáli poráził y potárł. *BielKron* 174v; [*PamJancz* 63].

[*W przen*:

W połączeniu szeregowym: Bo ziemiá Węgierzka/ zaż ich [*Turków*] máło pomordowáá? Ziemiá Siedmigrodzka/ zaż ich máło potárłá? Kárwácka ile ich pogubiłá? Perfka/ ile ich potráciłá? *MalaspJan* H3 (*Linde*).]

b. Zmiażdżyć (1): Iam ciebie położył iáko woz ná młodzbę nowy/ kthory ma zęby trzące: Będziefz młócił gory/ y potrzefz ie/ á pagorki w proch obrocifz. *Leop Is* 41/15; *BibRadz Gen* 3/15.

Zwrot:bibl. »potrzeć głowę« = *zabić*; *conterere caput PolAnt* (5); *SeklKat* Q; Tyś potárł możną głowę y wylorybowi/ A dałes go zá pokarm ná puśczy ludowi. *LubPs* R3; Położę też nieprzyiáźni miedzy tobą/ y miedzy niewiáftą miedzy nafieniem thwym y nafieniem iey: Tho potrze głowę twą/ á ty potrzefz piętę iego. *BibRadz Gen* 3/15, I 2d marg, *Ps* 74/13.

2. Naciskając przesunąć czymś po czymś powodując tarcie (12) :

[*potrzeć czego*: O co cię wrociwłszy fie/ profzē/ Niedźwiedz pytał. Rzekł/ potárłszy grzybietá/ polekował brzuchá/ Nie pij zá fkorę żywą/ fzeptał mi do vchá. *BielawMysł* C4.]

potrzeć czym (1): Wim ze owo bywa flotko. Gdy głowę fwiatego Iana Daż czalowacz za barana. Veroniky potrzefz chuftą A Baba wlecze gęś tłuftą. *RejKup* k3.

potrzeć po czym (1): Gdy ie z żuiefz á potrzefz po papierze/ iefli będzie farbowało papier/ tedy to iefł dobre Reubarbarum *FalZioł* III 5a.

[*potrzeć w czym*: Mogą być długo záchowáne [*jajca*] gdy ie długo podźierzyfz álbo potrzefz w foli drobney *Cresc* 1571 583.]

Przen [*komu czego*] (1) : [*O Drohiczańskich*] Dobrze też Báchmáciego [*tj. wytrwale jak bachmat*]/ iedną porą z gołá/ Zbieżec krysz/ bo byftremu [= *zapalczywemu*]/ rad żyd potrze czołá. *RejZwierz* 85v.

a. Natrzeć, posmarować [*czym*] (7) :

potrzeć czego (5): A iefliby on ktori by w flończe patrzył: wzrok fwoy zemdlił/ á gdyby tym kamieniem oczu fwoгих potarł, tedy iemu pomoże. *FalZioł* IV 57c, I 31d; *Pingere genas*, Iágód oblicznych bárwicą potrzeć. *Mącz* 300a; *SienLek* 51v. *Cf Zwrot*.

potrzeć co (2): *FalZioł* I 112c; gdy kogo [*pszczoły*] vkálfz/ á potrzé [!] to mieftce tym ślázem/ wnet przeminie. *SienLek* 154.

W charakterystycznych połączeniach: *potrzeć dziąsł, jagód oblicznych, oczu, skroni; potrzeć ciało, miestce; potrzeć barwicą, chustą* (2), *kamieniem, suchą miętką, ślázem*.

Zwrot: »potrzeć [*czego*] wodą« = *umyc się* (1): A ták prawdziwie wolę/ wrodzoną vrodą/ Zyc na tym nędznym świećie/ potárłszy iey wodą. *PaxLiz* D3.

b. *Skaleczyć ocierając [co sobie] (1) : [gdy człowiek uczy się chodzić] Potrze łobie koláná á potłucze czoło/ Bo łie mułi zátoczyć przy tym nie raz w koło. *RejWiz* 88.*

c. *Osuszyć [czego czemu (żywotne)] (1) : A Pan záfie z Krzewánłkim ná woźnicę woła/ Sfołguy kęs Szwarcowemu á potrzy mu czoła. *CzahTr* L2v.*

Synonimy: 1. zniszczyć; a. pobić, pognieść, pogromić, pokonać, porazić, zgładzić; α. zwyciężyć; b. pognieść.

Formacje współrdzenne cf TRZEĆ.

Cf [POTARCIE], POTARTY

MC